

AŞIYQ SEYİD İBRAHİM

KÖHNƏ USTADLA YENİ TANIŞLIQ

Əziz saz,söz aşıqləri, Azərbaycan aşıq sənətinin pərəstişkarları. Bu dəfə sizi Azərbaycan aşıq sənəti tarixinin görkəmli nümayəndəsi, bir zamanlar ustalığı, mahir ifası, mükəmməl şeirlərilə, gözəl, əsil aşıq görüntüsü ilə məmləkətin bir şox əyalətlərində tanınmış, zaman keçdikcə müəyyən ictimai siyasi təsirlərin nəticəsində yavaş-yavaş unudulmaqda olan tovuzlu Aşıq Seyid İbrahimplə, onun həyatı və yaradıcılığı ilə tanış etmək istədik.

Aşıq Seyid İbrahimin həyat və yaradıcılığı haqqında müxtəlif dövrlərdə nəşr edilən bir sıra ədəbiyyat nəzəriyyələri və Tovuz aşıqları toplularında, "Dədə Qorqud" jurnalında, bir sıra dissertasiya işləri və məqalələrdə bəhs edilmişdir. Amma əldə qalan yaradıcılıq nümunələrinin azlığından daha geniş və ətraflı bir əsər yazılmamışdır.

2020 ci ildə 125 illik Yubileyi münasibətilə Aşıq Seyid İbrahimin həyat fəaliyyətinə və yaradıcılığına bir daha diqqət ayırmaq, unudulmamağı üçün əlimizdə olan materiallara və xatirələrə bir daha nəzər salmaq, bildiklərimizin bir qismini folklorşünasların və aşıqsevərlərin ixtiyarına vermək qərarına gəldik.

Uca Allahın adı ilə başladığım bu iş üçün çox böyük məsuliyyət hissi keçirirəm. Ən çətini də əldə olan materialların azlığı və sağlığında onu tanıyan, həyat və yaradıcılığına yaxından bələd olan, şahid olan insanların bu gün artıq aramızda olmamalarıdır.

Beləliklə, Allahın izni ilə özünü görməsəm də, haqqında yaşlı adamlardan, böyük el sənətkarlarından eşitdiyim, müxtəlif müəlliflərin onun barəsində yazdığı əsərlərdən bəhrələnərək, Aşıq Seyid İbrahim haqqında bəzi işlər görmək qərarına gəldim. Bu xöşməramlı niyyətimin gözəl nəticəsinə ümid edirəm.

Müxtəlif mənbələrə əsasən, məsələn, Aşıq Məhərrəm Hüseynlinin "Söz yaddaşı", "Tovuz aşıqları". "Dədə Qorqud" jurnalının 2002-III sayında verilən materiallara əsasən Aşıq İbrahim Musa oğlu Mohsümov (Seyid İbrahim) XIX əsrin sonunda, yəni 1895 ci ildə Tovuz rayonunun Seyidlər kəndində sənətkar ailəsində anadan olmuşdur. Atası Seyid Musa vaxtilə Şuşadan köçərək burada məskunlaşmışdır. Bəziləri bunun səbəbini ermənilərdən qaçaraq, bəziləri də yaylağa köçüb, sonradan burada həmişəlik məskən saldığını deyirdilər.

“Seyid Musa özü bir xanəndə kimi dövrünün azman muğam ustadlarından Seyid Şuşinski, Cabbar Qaryağdıoğlu və b. ilə birgə el məclislərində iştirak etmişdir.” (“Söz yaddaşım”, M.Hüseynli, Bakı 2014,s.261-262).

Aşıq Ozan Kərimlinin isə “Dədə Qorqud” jurnalı 2002/III nömrəsində çıxan məqaləsində belə yazılır : “Seyid İrvaham 1895 ci ildə Dağ Seyidlərdə anadan olub. Onların nəsli həm ata, həm də ana tərəfdən Seyid imiş. Uzun zaman Şuşada kök salıblar. Tovuzun dağları isə onların yaylaq yeriymiş və yalnız 1880 ci il, yaxud da ondan 5-10 il öncə həmin yaylaq yerində bir dəfəlik yurdun binasını qoyublar.”

Nəzərinizə çatdırım ki, 1930-53 cü illərdə repressiya qurbanı olmamaqdan ötrü anası Lala xanım Aşıq İbrahimin əldə, yazıda olan bütün külliyyatını məhv edir, yandırır. İndi bizə qalan yadigarların içində yalnız Sovet xalqına, Stalinə , yeni dövrə həsr olunmuş bir neçə şeiri, deyişməsi var.

Yeri gəlmişkən, dahi Aşıq Hüseyn Bozalqanlı da repressiyadan xilas etmək üçün qurulmuş ssenariyə görə Tovuzda keçirilən bir konsertdə Aşıq Seyid İbrahim Hüseyn Bozalqanlı ilə deyisir. Məqsəd Aşıq Hüseynin öz diliylə Sovet sisteminin, Stalin rejiminin necə tərifləyiq olduğunu tərənnüm etməsi idi ki, onu da millətçi kimi repressiyaya qurban etməsinlər. Deyişmənin sayəsində Aşıq Hüseyn Bozalqanlı “cəzadan” kənarlaşdırıldı. Bu məqsədlə daha bir deyişmə ilə 1938 ci ildə Gəncədə keçirilmiş Aşıqların qurultayında olmuşdu ki, köhnə kadrlarda Aşıq İbrahimin sözləri ruscaya tərcümə edilərək göstərilir.(Bax. Youtube , Aşıq Mirzə,Aşıq Əsəd 1938)

Seyid İbrahimin ömrünün ən parlaq, yaradıcı illəri Sovet rejiminin kollektivləşmə dövrünə, Stalinin repressiya illərinə düşür. Qulaq kimi sürgün edilən bütün qohum əqraba kişilərdən sonra yetim qalan bacı qardaşları, əmisi oğlanları ilə birlikdə ata nənəsi Lalanın himayəsində qalırlar. Ətraf kəndlərdə də Lala ağa kimi tanınan, daima at belində işlərini idarə edən nənə min bir əziyyətlə nəvələrini böyüdür. Haqqında əfsanələr danışılan, yaşlılarımız tərəfindən həmişə böyük hörmətlə anılan Lala nənəmizin həyatı bir ayrı kitabın mövzudur.

II Dünya müharibəsi başlayanda Seyid İbrahim ön cəbhəyə getmək üçün Stalinə şeirlə müraciət edir. Qohum əqrəba kişilərini Qulaq kimi qeydiyyata alan Sovet hökumətinin onu da müharibəyə deyil, sürgünə göndərəcəyini düşünən gənc İbrahim “ Əgər bir günahım varsa, imkan verin Vətən uğrunda qanımla təmizləyim” deyir. O illər sovetlər ölkəsini, onun rəhbərlərini, xalqın ruh yüksəkliyini durmadan mədh edən Aşıq İbrahimin əldə qalan şeirlərindən bəzilərini diqqətinizə çatdırıram.

EYLƏR – EYLƏR

Sovet ölkəsinə toxunma faşist
Ordusu yerini yurd eylər-eylər
Ordenli marşallar göstəriş verər
Hitlərə tükənməz dərd eylər-eylər.

...

Sovet siyasətin möhkəmdi sirri
Bizdədi dünyanın altıdan biri
Bu Azərbaycanı igidlər yeri
Qoç oğlan bəslənər, mərd eylər-eylər.

...

Marks, Lenin qoydu plan ölkəyə
Bütün zəhmətkeşlər tapdılar sayə.
Stalin günəşdir cəmi dünyaya
Bu tarixi kütlə vird eylər-eylər.

...

Bizim partiyanın gözəl nişanı
Milyonla ordunun var qəhrəmanı.
İbrahim bu yolda qoyubdu canı
Təbi, həm də şeri vəsf eylər-eylər

O R D U

Sovet qəhrəmanları,
Şən ölkəni tutan ordu.
Varlığımız daim şəndir,

Bizimdi bu Vətən, ordu.

...

Dahi rəhbərin dühası
Partiyanın sərt dəstəsi
Milyonların gurgur səsi,
Oyaqdı, az yatan ordu.

...

Fəhlə-kəndli şad dolansın,
Xainlər yurdu talansın,
Hitleri oda qalansın,
Tayın olmaz yetkin ordu.

...

Stalin kimi var atası
Zəhmətkeşlər gül butası.
Havalanıb təyyarəsi,
Tərən kimi ötən ordu.

...

İbrahim dastana yaza,
Talib deyilik çox-a-za
Bıçaq olub xain gözə,
Millər kimi batan ordu.

Bayaq dediyim kimi bu sovet rejimini vəsf eləyən şeirlər sırf haqsız repressiyadan qaçmaq, Boyük Vətən müharibəsində qanı ilə, canı ilə iştirak etmək, döyüşlərə yollanmaq ümidilə yazılmışdı.

“ 1941 ci ildə bir incəsənət xadimi kimi onun da silah götürüb döyüşlərə getməsi hökumət tərəfindən qadağan edilmişdi. Çünki onlar döyüşə gedənlərin yola

salınması, döyüş bölgələrində ruhlandırıcı konsertlər verməsinə görə toxunulmaz sayılırdılar.

1943 cü ildə həmkarı aşığı Nəcəf Əlimərdanlı kimi növbəti döyüşçüləri yola salan zaman sazını da götürüb döyüslərə yollanır. Bu vətənpərvər və cəsur aşığı bir əlində saz, birində silah faşistlərə qarşı Kırıda ölüm-dirim savaşına girir. Az vaxtda cəsur oğlanlarımızı sazla, sözlə ruhlandırır, özü də döyüslərdə böyük şücaətlər göstərir.

Aşığı İbrahimin yaradıcılığında müharibə mövzusu, amansız düşmənin törətdiyi fəlakətlər böyük yer tutur.” (Tovuz aşığı, M.Hüseynli, Bakı 2003, s.58)

1944 cü ilin may ayına qədər Aşığı İbrahim ən ağır bölgələrdə vuruşur, ağır yaralanaraq evə qayıdır. Elə qayıdarkən yolda o vaxt epidemiyaya çevrilmiş tif (yatalaq) xəstəliyinə tutulur, bir müddətdən sonra vəfat edir.

“ Seyid İrvahamın atası Seyid Musa 1916 cı ildə dünyadan köçüb. Çox gözəl, hətta Cabbar Qaryağdıoğlu tərəfindən sayılan bir muğam ustasıymış. Öz oğlu İrvahamı hələ uşaqlıqdan mərsiyəxan kimi öyrədirmiş, lakin atası dünyadan köçəndən sonra o, Cilovdarlı Aşığı Mirzəylə dostlaşır və aşığılığa üstünlük verir. Səsi zil olduğundan daha sonralar Aşığı Əsədın də hörmətini qazanır və böyük ustalıqla bütün saz havacatını, söz- dastan xəzinəsini mənimsəyir. Çilli Aşığı Müseyib hələ sağ ikən deyirdi ki, 1930 cu illərdə Seyid İrvaham „Aşığı Əsədlə Mirzədən tutmuş onun özünədək ən sayılan aşığılarla birgə məclis aparan savadlı sənətkar olub.” (“Dədə Qorqud jurnalı, 2002/ III).

Deyilən bu fikirlərə yenə də Aşığı Məhərrəmin əlavəsini daxil edirəm. “Seyid Musanın oğlu İbrahimin bənzərsiz səsi, güclü istedadı, zəngin yaddaşı, yüksək tərbiyəsi hər kəsə nümunə göstərilirmiş. Ailədə muğam oxuyan atasını, onu tarla, kamançayla müşayiət edənləri, el şairlərini və aşığıları canlı canlı dinlədiyindən onda musiqiyə, xüsusən də saza-sözə böyük istək və maraq yaranır. Beləliklə, yeddi muğamın və təsniflərin məharətli və düzgün ifaçısı kimi formalaşsa da, aşığı sənəti onu özünə daha sıx bağlayır.

Gənc yaşlarında ulu babalarımızdan Abdalgülablı Aşığı Valehin sehirli dünyasındakı cazibədarlıq onun bu sənətə bağlılığını daha da artırır. Klassik aşığılardan Dədə Qorqud, Dədə Yediyar, Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Ağ Aşığı, Aşığı Alı, Aşığı Allahverdi, Aşığı Ələskər, Hüseyin Bozalqanlı və b. Şah sənətkarların yolunun davamşısı olmaq arzusu ilə onların dastan və şeir yaradıcılığını öyrənməyə başlayır. Məşhur ustad Aşığı Əsəd Rzayev və onun qardaşı Məhəmməd Rzayevdən bir daha aşığı sənətini mənimsəməyə başlayır.

Onu digər aşıqlardan fərqləndirən cəhətlərdən biri də muğam və təsniflərin, ənənəvi aşıq havalarının kamil və düzgün ifaçısı olması, bədii danışıq mədəniyyəti, şeir yazmaq məharəti, özünü aparmaq qabiliyyəti olmuşdur. Ağsaqqalların dediyinə görə Aşıq İbrahim uca boylu, enli kürəkli, sadə və zəhmli bir insan olub. Onda Tanriya inam, doğru danışmaq, yalana nifrət həmişə üstün mövqe tutub. Ata-babasından nəvə-nəticələrinə qədər davam edən müqəddəs seyidlik onun hörmət və nüfuzunu daha da yüksəltmişdir. (Söz yaddaşım. Aşıq Məhərrəm Hüseynli. Bakı 2014, s.261-262).

Əziyyətə qatlaşıb da ustad Aşıqların xatirələrini toplamış, yaddaşlarda qalmış şeirlərini əldə etmiş Aşıq Məhərrəm böyük minnətdarlığımı, sonsuz təşəkkürümü bildirir və onun yazdığı “Söz yaddaşım” kitabına istinadən nəzərinizə çatdırıram ki, Tovuz aşıqlarından Ustad Aşıq Mikayıl Azafli, Aşıq İmran Həsənov, Aşıq Əkbər Cəfərov, Aşıq Müseyib Çilli, Aşıq Vəli Qaraxanlı, Aşıq Nağı Rzayev, Aşıq Ələkbər Ələskərov və s. Aşıq Seyid İbrahim barədə yüksək fikirlər söyləmiş, ona məxsus şeirləri təqdim etmişlər. Məsələn, Ustad Aşıq Mikayıl Azafli onun bu şeirlərini göstərmişdi :

O l m a s a

Sərraf mətah sata bilməz, böyük bazar olmasa
Dünyanı qarışdırar, insanda ar olmasa.
Bivəfa dost kənar gəzər, dost tənəzzül edəndə,
Baş əyib salam verməz, əlində var olmasa.

...

Ağlı, huşu azmayınca, kimsəni tutmaz qəza,
Düşsə qəzanın toruna titrər bədəndə əza.
Qorxum o gün qopar, qələm çalam, bəd yazsa,
Cəhənnəmdə od yalandı, vücudda od olmasa.

...

Gəl biçərə İbrahim, haram vara var demə.
İbadəti unudub, gen dünyaya dar demə.
Boy buxuna aldanıb, don geyənə yar demə,

İnsana etibar yoxdu, yaradan yar olmasa.

N e y n i m

Qəribəm, qürbətdə qanlar ağılaram,

Könlüm çox istəyir elimi, neynim.

Anadan, baladan çox intizaram,

Açıram əlimi, çatmayır, neynim.

...

Dansıda bilmirəm arzu-xəyalı,

Açıbdı başıma çox qeylü-qalı.

Necə dəyişməsin canımın halı,

Bağlayıb qoyubdu qolumu, neynim.

...

Yaralandım, qoşa çəkdim dərd-qəmi,

Tanrım tərsə yazdı, yazan qələmi.

İniltim, ah-zarım tutub aləmi,

Dərmanlar yandırır dilimi, neynim.

...

Məcnundan betərəm, çöllərdə qaldım.

Sevinc uzaq düşdü, kədər, qəm aldım.

Durduğum yerimdə boşaldım, doldum,

Pəsə kökləmişəm zilimi, neynim.

...

Seyid İbrahiməm, halımdı yaman,

Çalib-çağırırdım eldə bir zaman.

Amansız xəstəlik verməyir aman,
Yanıldıb ayımı, ilimi, neynim.

D Ü Y M Ə L Ə M Ə

Ay ləbləri ballı gözəl,
Gəl yaxanı düymələmə.
Düzlübdü ağ buxağa
Bal, yaxanı düymələmə.

...

Bu gələn mələkzadədi,
Əlində dolu badədi.
Cüt qoşa narlar səndədi
Bil, yaxanı düymələmə.

...

Seyid İbrahim el aşığı
Yox zülfünün dolaşığı.
Bu könlümün yaraşığı
Ol, yaxanı düymələmə.

Öz aşılıq məharəti, yüksək mədəniyyəti və elmi ilə hamını heyran qoyan Aşiq İbrahimin öz zəmanəsinin böyük ustadlarından Aşiq Hüseyn Bozalqanlıya, Aşiq əsəd Rzayevə, Aşiq Nəcəf Əlimərdanlıya və s. ithaf etdiyi şeirlər də var. Bu şeirlərində sənət yoldaşlarına yüksək qiymət verən aşiq, onların qabiliyyətlərindən, ustalıklarından ürəklə bəhs etmişdir.

Mahir aşığılarımızdan mərhum Aşığı Əkbər xatirəsində deyirdi ki, “Aşığı Mirzə bizə tövsiyə edirdi ki, təkcə aşığı havalarını yox, muğamı da kamil öyrənmək gərəkdir. Buna görə Aşığı Seyid İbrahimi bizə misal gətirirdi. Şəxsən onun dediklərindən ibrət götürənlərdən biri də mənəm. Aşığı Mirzə dostuna sədaqətini bildirmək üçün onun sözlərini həm özü oxuyardı, həm də bizə oxutdurardı.” Aşığı Əkbərin təqdim etdiyi şeirlərdən üç nümunəni diqqətinizə şatdırıram.

H Ə R A N

Oğul doğulmuşam, haqqım var, bəli,
Vətəni, milləti qoruyam hər an.
Mərd adam düşünər axır, əzəli,
Xalqımın qeydinə yarayam hər an .

...

Bizim Babəkimiz, Xətəimiz var.
Tarixdən silinməz çox izimiz var.
Şükür bu Vətəndə siz ilə biz var.
Qeyrətli millətin zoruyam hər an.

...

Üzümü zə tuşlanmasın xəsarət.
Qoy məhv olsun bu köialik, əsarət.
İbrahiməm, heç çəkməyə xəcalət,
Özüm milyon milyon harayam hər an.

...

Tanrı nurundan yaradıb,

Sallanıban gələn qızı.

Elə bil kövsərdən dadıb,

Mənə satır işvə-nazı.

...

Gözlərini süzüb gedir,
Bağrım başın üzüb gedir.

Ürəyimdə gəzib gedir,

Gərək qaldıram avazı.

...

Beli incə, gözü ala,

Uzaq olsun xəta-bəla.

İbrahim də çala-çala,

Dilləndirsən telli sazı.

(Aşıq Nəcəf Əlimərdanlıya)

Biz peyğəmbər övladıyıq,

Sınaqlıyıq, Aşıq Nəcəf.

Arzu diləyin şadıyıq,

Soraqlıyıq, Aşıq Nəcəf.

...

Səcdə qılan var cəddimə,

“Əlif”, “Lam” oxşar qəddimə.

Tanrı nur saçır əhdimə,

Çıraqlıyıq, Aşıq Nəcəf.

...

Ozanlığım müqəddəsdə,
Güvəncim saz ilə səsdə.
Gözləməyin məndən qəsdə,
Qıraqlıyıq, Aşıq Nəcəf.

...

Haqq kəlamı dilimizdə,
Xətabət saz əlimizdə,
Şad xəbərlər elimizdə,
Yaraqlıyıq, Aşıq Nəcəf.

...

Sözün dedi Seyid İbrahim,
Unudammaz bizi heş kim.
Dindir sazı, danışsın sim.
Varaqlıyıq, Aşıq Nəcəf.

Əldə qalan şeirləri az olsa da, mükəmməl bir şairin, ustadın qələmindən çıxdığı görünür. Onun yazdığı bir şeirə bəstələnmiş, sonralar böyük sənətkarlarımızdan olan Əbülfət Əliyevin ifasında dinlədiyimiz “Üç Gül” mahnısını da qeyd etmək istəyirəm. Aşıq Məhərrəm Hüseynlinin də uzun araşdırmalardan sonra bu şeirin məhz Aşıq İbrahimə məxsus olduğuna əminliyi Qızıl Fondada qalan və hətta rəqs ifaçılarımızın da ifa etdikləri köhnə kadrlarda şeirin müəllifinin adı dəqiq şəkildə. “Bu, bir abidədir ki, biz yalnız onun bərpasına çalışmalıyıq.” (M.H “Söz yaddaşım”, Bakı 2014, s.279)

ÜÇ GÜL

Yarın baxçasında üç gül açılıb.

Ağ gül, qırmızı gül, bir də sarı gül.

Hər üçü də bir birindən öyməli,

Ağ gül, qırmızı gül, bir də sarı gül.

...

Ağca gülün qapısından baxmalı,

Qızıl gülü al yanağa taxmalı

Sarı gülü dəstə tutub qoxmalı,

Ağ gül, qırmızı gül, bir də sarı gül.

...

Ağ gülü bənzətdim ağ göyərçinə,

Qızıl gül bənzəyir göydə laçına.

İbrahim qurbandı gülün üçünə,

Ağ gül, qırmızı gül, bir də sarı gül.

Beləliklə, əziz oxucular, saz, söz sevərlər. Sizi xalqımızın daha bir ustad şairi, aşığı ilə tanış etdik. Yəqin ki, Allahın köməkliyi ilə sonrakı işlərimizdə Aşıq Seyid İbrahimin həyat və yaradıcılığı ilə daha geniş ampuada məlumat verəcəyik.

AMEA-nın aparıcı elmi işçisi,

Fəlsəfə doktoru Şəhla Musayeva